

Обвинувачення у кримінальному провадженні щодо неповнолітнього крізь призму захисту прав дитини

Світлана Сорока¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.01.2026	Право	343.133

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18457811>

Анотація. В статті розглянуто обвинувачення у кримінальному провадженні щодо неповнолітнього крізь призму захисту прав дитини. Проаналізовано поняття обвинувачення, оскільки еволюція кримінально-процесуальної діяльності органічно пов'язана з формуванням і трансформацією цього інституту відповідно без обвинувачення неможливо уявити існування кримінального процесу як впорядкованої системи правових норм і процедур, спрямованих на реагування держави на кримінально протиправні діяння. Акцентовано, що поняття обвинувачення у кримінальному провадженні є центральним елементом кримінального процесу, адже саме воно визначає межі кримінальної відповідальності конкретної особи та гарантує реалізацію її процесуальних прав. Відзначено про закономірність змінення поняття обвинувачення відповідно до розвитку і змін в суспільному житті. Констатовано, що на ранніх етапах формування кримінального процесу домінували приватні засади. У період радянської доби спостерігалось суттєве посилення публічного начала в кримінальному судочинстві, що закономірно призвело до обмеження сфери приватних інтересів. Натомість із набуттям Україною незалежності відбулося концептуальне переосмислення ролі особи у кримінальному процесі, що зумовило утвердження пріоритету прав і свобод людини та, відповідно, розширення приватних засад. В ході проведеного аналізу до поняття обвинувачення запропоновано зміни до КПК України. Особливу увагу зосереджено на обвинуваченні щодо неповнолітнього, яке завжди має здійснюватися з урахуванням конституційних прав дитини, принципів гуманізму та спеціальних гарантій, передбачених національним і міжнародним законодавством. Акцентовано, що на сьогоднішній день, система правосуддя все більше орієнтується на впровадження стандартів дружнього до дитини правосуддя як ключової умови реалізації принципу найкращих інтересів дитини, оскільки забезпечення прав дитини під час здійснення кримінального провадження є одним із важливих елементів системи правосуддя, орієнтованого на дитину. Зосереджено увагу, що сьогодні особливого значення набуває впровадження процедур, які мінімізують негативний психологічний вплив на дитину та гарантують їй можливість брати участь у провадженні без страху, тиску чи повторної травматизації. Зазначено, що під час здійснення кримінального провадження щодо неповнолітнього повинно бути дотримано вимоги КПК України, а також має бути забезпечений простір, дружній до дитини, а саме мають широко

---

¹ доцент кафедри міжнародного та кримінального права Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» кандидат юридичних наук, доцент ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9351-4531>

застосовуватись модель - «Зелена кімната», «Барнахус», «Зал судових засідань, дружній до дитини» Акцентовано, що усі ці особливості покликані забезпечити принципи дружнього до дитини правосуддя, мінімізувати психологічне навантаження і повторну травматизацію; гарантувати реальну можливість реалізації прав дитини, включаючи право бути почутим, право на захист і участь у процесі.

Ключові слова: обвинувачення, кримінальне провадження, неповнолітній, педагог, законний представник, психолог, захист прав дитини.

Accusation in criminal proceedings involving a minor through the prism of child rights protection

Annotation. The article examines accusation in criminal proceedings involving a minor through the prism of child rights protection. The concept of accusation is analyzed, as the evolution of criminal procedural activity is organically connected with the formation and transformation of this institution, since without accusation it is impossible to imagine the existence of criminal procedure as an ordered system of legal norms and procedures aimed at the state's response to criminally unlawful acts. It is emphasized that the concept of accusation in criminal proceedings is a central element of the criminal process, as it determines the limits of criminal liability of a specific person and ensures the realization of their procedural rights. Attention is drawn to the regularity of changes in the concept of accusation in accordance with the development and transformations of social life. It is stated that at the early stages of the formation of criminal procedure, private principles prevailed. During the Soviet period, a significant strengthening of the public principle in criminal justice was observed, which naturally led to a limitation of the sphere of private interests. Instead, with Ukraine gaining independence, a conceptual rethinking of the role of the individual in criminal proceedings took place, which resulted in the establishment of the priority of human rights and freedoms and, accordingly, the expansion of private principles. Based on the conducted analysis, amendments to the concept of accusation in the Criminal Procedure Code of Ukraine are proposed. Special attention is focused on accusation in relation to a minor, which must always be carried out with due regard to the constitutional rights of the child, the principles of humanism, and special guarantees provided by national and international legislation. It is emphasized that today the justice system is increasingly oriented toward the implementation of child-friendly justice standards as a key condition for realizing the principle of the best interests of the child, since ensuring the rights of the child during criminal proceedings is one of the important elements of a child-oriented justice system.

Attention is also paid to the fact that today the implementation of procedures that minimize negative psychological impact on the child and guarantee their ability to participate in proceedings without fear, pressure, or repeated traumatization is of particular importance. It is noted that during criminal proceedings involving a minor, the requirements of the Criminal Procedure Code of Ukraine must be observed, and a child-friendly environment must be ensured, in particular through the wide application of such models as the "Green Room," "Barnahus," and "Child-Friendly Courtroom." It is emphasized that all these features are intended to ensure the principles of child-friendly justice, minimize psychological burden and repeated traumatization, and guarantee a real opportunity for the realization of the child's rights, including the right to be heard, the right to defense, and participation in the process.

Key words: accusation, criminal proceedings, minor, educator, legal representative, psychologist, child rights protection.

Вступ

Постановка проблеми. Дослідження історії становлення та розвитку кримінального процесу неминує супроводжується аналізом поняття обвинувачення, оскільки еволюція кримінально-процесуальної діяльності органічно пов'язана з

формуванням і трансформацією цього інституту. Без обвинувачення неможливо уявити існування кримінального процесу як впорядкованої системи правових норм і процедур, спрямованих на реагування держави на кримінально протиправні діяння. Особливу увагу привертає обвинувачення щодо неповнолітнього, яке завжди має здійснюватися з урахуванням конституційних прав дитини, принципів гуманізму та спеціальних гарантій, передбачених національним і міжнародним законодавством. Обвинувачення неповнолітнього супроводжується ризиком порушення права на захист та справедливий судовий розгляд через формальний підхід або недостатню обізнаність учасників процесу. Таким чином, постає питання про те, як забезпечити баланс між необхідністю кримінальної відповідальності неповнолітнього та обов'язком держави гарантувати реалізацію його прав, а також яким чином органи досудового розслідування та суду можуть ефективно реалізувати принцип дружнього до дитини правосуддя під час обвинувачення неповнолітнього

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем обвинувачення у кримінальному провадженні щодо неповнолітнього займалися вітчизняні і іноземні науковці, зокрема: С.А. Альперт, В.П. Бож'єв, В.О. Гринюк, П.М. Каркач, С.І. Перепелиця, І.В. Рогатюк, М.С. Строгович, І.А. Тітко, Ф.Н. Фаткуллін О.Г. Яновська та ряд інших дослідників.

Мета статті – дослідження обвинувачення у кримінальному провадженні щодо неповнолітнього крізь призму захисту прав дитини.

Вступ

Поняття обвинувачення у кримінальному провадженні є центральним інститутом кримінального процесу, адже саме воно визначає межі кримінальної відповідальності конкретної особи та гарантує реалізацію її процесуальних прав. Водночас його зміст і підходи до обвинувачення змінюються разом із розвитком суспільства, реагуючи на нові соціальні виклики, трансформації правової культури та міжнародні стандарти захисту прав людини і дитини. Про таку закономірність дуже яскраво висвітлено в праці І.Я. Фойницького. Виходячи з співвідношення приватних і публічних інтересів у кримінальному судочинстві, науковець пропонує виокремлювати три основні етапи його історичного розвитку: по-перше, період домінування приватного начала над державним; по-друге, етап абсолютного переважання державного начала, за якого нівелювалися не лише приватні інтереси, а й значення особистості, а кримінальний процес набував безособового характеру; по-третє, сучасний період, що характеризується визнанням провідної ролі держави у кримінальному процесі за одночасного забезпечення прав особи та її активної участі у провадженні[1, с.221]. Таким чином, на ранніх етапах формування кримінального процесу домінували приватні засади. У період радянської доби спостерігалось суттєве посилення публічного начала в кримінальному судочинстві, що закономірно призвело до обмеження сфери приватних інтересів. Натомість із набуттям Україною незалежності відбулося концептуальне переосмислення ролі особи у кримінальному процесі, що зумовило утвердження пріоритету прав і свобод людини та, відповідно, розширення приватних засад.

Поняття «обвинувачення» науковцями розглядається в двох значеннях — матеріальному та процесуальному. Враховуючи, що КПК України 1960 року поняття обвинувачення не містило, ця категорія досліджувалась в науковій літературі. Так, М.С. Строгович вказував, що обвинувачення - це сукупність процесуальних дій, спрямованих на те, щоб викрити у вчиненні злочину особу, яка притягується до кримінальної відповідальності забезпечити застосування до неї заслуженого покарання [1, с. 221]. С.А. Альперт під обвинуваченням розумів засновану на законі процесуальну діяльність уповноважених на те органів і осіб, направлену на викриття і засудження винного в скоєнні злочину, на застосування до нього заходів покарання або заходів

виховного характеру або громадського впливу і на прийняття на цій основі ефективних заходів щодо попередження злочинів [1, с. 221]. Отже, зазначені науковці наголошують на процесуальному значенні обвинувачення, оскільки розкривають поняття обвинувачення як процесуальну діяльність уповноважених державою осіб. В.В. Назаров, Г.М. Омеляненко зазначають, що «обвинувачення – це твердження про вчинення певною особою злочину, пред'явлене у встановленому КПК порядку» [2, с. 267]. В п.13 ст. 3 КПК України 2012 зазначено, що «обвинувачення це твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому КПК України» [3]. У зазначеному контексті обвинувачення розглядається як твердження, що виражається у формулюванні та описі ознак вчиненого кримінального правопорушення і пред'являється конкретній особі в порядку, визначеному КПК України, із дотриманням встановленої процесуальної процедури. Хоча різні підходи до розуміння обвинувачення відрізняються за своїм смисловим навантаженням, вони перебувають у тісному взаємозв'язку, оскільки обвинувачення є процесуально оформленою правовою категорією. Як справедливо зазначає В. М. Савицький, процесуальна функція обвинувачення реалізується через систему дій та правовідносин, спрямованих на викриття особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. При цьому як форма, так і зміст обвинувальної діяльності детермінуються нормами кримінального процесуального законодавства, а належним чином сформульоване обвинувачення з урахуванням елементів матеріально-правової норми надає всій обвинувальній діяльності визначеності, конкретності та цілеспрямованості [1, с. 221]. На нашу думку, дана позиція науковця є слушною. Доцільно зазначити, що законодавець наголошує, що порядок пред'явлення обвинувачення визначений в КПК України і має бути дотримана встановлена процесуальна процедура. Отже, обвинувачення у кримінальному провадженні не може бути висунуте будь-якою особою, оскільки право на його пред'явлення належить виключно уповноваженим суб'єктам, визначеним КПК України. Такий підхід зумовлений публічно-правовою природою кримінального переслідування та спрямований на забезпечення законності, обґрунтованості й процесуальних гарантій прав особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження. Тому, на нашу думку, п.13 ст.3 КПК України потребує уточнення і вважаємо доцільним викласти його у наступній редакції: обвинувачення це діяльність уповноважених суб'єктів кримінального процесу щодо викриття осіб винних у вчиненні кримінальних правопорушень, в ході якої формується твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому кримінально-процесуальним законодавством [1, с. 222]. Отже, при пред'явленні обвинувачення необхідне дотримання процесуальної форми і це зумовлено тим, що саме процесуальна форма виступає гарантією законності, обґрунтованості та справедливості кримінального провадження. Вона забезпечує чітку регламентацію дій уповноважених суб'єктів, визначає порядок формулювання та доведення обвинувачення, а також створює умови для реалізації особою права на захист і запобігає свавільному кримінальному переслідуванню. Порушення встановленої процесуальної форми фактично нівелює гарантії прав особи, оскільки позбавляє її можливості своєчасно та ефективно реагувати на висунуті обвинувачення. Особливого значення дотримання процесуальної форми набуває у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх, де обвинувачення безпосередньо впливає не лише на правовий статус дитини, а й на її психоемоційний стан та подальшу соціалізацію. У таких провадженнях процесуальна форма виконує посилену захисну функцію, слугуючи інструментом реалізації принципу найкращих інтересів дитини та забезпечення її прав відповідно до національного законодавства і міжнародних стандартів дружнього до дитини правосуддя. В ст. 3 КПК України зазначено, що «малолітньою особою є дитина до досягнення нею чотирнадцяти років;

неповнолітньою особою є малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років» [3]. У сучасних умовах дитина та захист її прав визнаються одним із пріоритетів державної політики, що зумовлено міжнародними зобов'язаннями України та необхідністю враховувати інтереси дитини у всіх рішеннях органів влади. Особливого значення ця тенденція набуває у сфері правосуддя, де держава зобов'язана не лише ефективно здійснювати кримінальне переслідування, а й забезпечувати максимальний рівень процесуальних гарантій для неповнолітніх з урахуванням їх віку, психологічних та соціальних особливостей. Як зауважив у своїй лекції суддя Верховного Суду у Касаційному цивільному суді Павло Пархоменко на тренінгу для тренерів «Особливості судового провадження за участі вразливих верств населення» діти потребують постійного догляду і захисту, мають мінливий психоемоційний стан, залежність від дорослих, їхня низька психостійкість дуже часто стає об'єктом маніпулювання і фізичного, психологічного та сексуального насилля і це зумовлює необхідність особливого підходу до розгляду справ за участю дітей [4]. Саме тому, на сьогоднішній день, система правосуддя все більше орієнтується на впровадження стандартів дружнього до дитини правосуддя як ключової умови реалізації принципу найкращих інтересів дитини. Тому, проблематика забезпечення права на захист неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого) у кримінальному провадженні набуває особливої актуальності в умовах сучасних трансформацій кримінального процесу та зростання рівня злочинності, що зачіпає дітей як одну з найбільш вразливих соціальних груп. Забезпечення прав дитини під час здійснення кримінального провадження є одним із важливих елементів системи правосуддя, орієнтованого на дитину. Статтею 3 Конституції України проголошено людину, її життя і здоров'я, честь і гідність найвищою соціальною цінністю, що вимагає особливого підходу до захисту дітей у кримінальному провадженні, ст. 52 цього ж закону гарантує рівність дітей у правах та забороняє будь-яке насильство та експлуатацію дитини, переслідуючи їх за законом. Україна також є стороною Конвенції ООН про права дитини (1989 р.), яка визначає пріоритет найкращих інтересів дитини (ст. 3) та гарантує захист її прав під час будь-яких судових процедур (ст. 12, 19, 34) [5]. Рада Європи визначає пріоритетними напрямками державної діяльності у сфері захисту прав дітей: запобігання насильству, забезпечення рівних можливостей, безпечний доступ до технологій, створення дружнього до дитини правосуддя, гарантування права бути почутим та надання підтримки у кризових ситуаціях. У частині правосуддя особлива увага приділяється тому, щоб судові процедури були зрозумілими, безпечними та максимально адаптованими до потреб дитини, що дозволяє уникнути повторної травматизації та підвищує довіру до системи. В Україні стратегічні орієнтири Ради Європи враховано у Національній стратегії захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року, затвердженій розпорядженням Кабінету Міністрів № 708-р від 14 липня 2025 року, що підтверджує необхідність виходу за межі формального застосування законодавства та створення безпечного, зрозумілого і підтримувального середовища для неповнолітніх учасників процесу.

Особливого значення набуває впровадження процедур, які мінімізують негативний психологічний вплив на дитину та гарантують їй можливість брати участь у провадженні без страху, тиску чи повторної травматизації. Це підкреслює актуальність подальшого аналізу національних механізмів реалізації принципу дружнього до дитини правосуддя та їх відповідності європейським стандартам. Як зазначає Н.М. Опольська, права дитини є об'єктивно визначеними соціально-економічним рівнем розвитку суспільства та юридично гарантованими державою; вони забезпечують реалізацію потреб та інтересів дитини, необхідних для її нормального життя й гармонійного розвитку, які можуть здійснюватися як самою дитиною так і за допомогою інших осіб [6, с. 16]. Таким чином, гарантії захисту прав неповнолітніх є конституційно визначеним пріоритетом державної політики. Проте кожній галузі законодавства властиві свої

особливості, і КПК України суттєво розширює ці конституційні засади, вводячи спеціальні гарантії, спрямовані на мінімізацію ризиків повторної травматизації та забезпечення права дитини на справедливе правосуддя. Неповнолітні (особи, які не досягли 18 років) у кримінальному провадженні мають спеціальний процесуальний статус, що передбачає підвищений рівень захисту їхніх прав та гарантій. Це закріплено у ст.ст. 42,44, 52, 207, 226, 227 КПК України, інших статтях, які регламентують участь дитини у кримінальному процесі. Глава 38 КПК України передбачено кримінальне провадження щодо неповнолітніх. В ч.1 ст. 484 КПК України зазначено, що порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх визначається загальними правилами КПК України, а також враховуються особливості передбачені главою 38 КПК України. В ч. 2 ст.484 КПК України наголошується, що під час кримінального провадження щодо неповнолітнього, а також під час провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, спеціально уповноважені особи, що здійснюють кримінальне провадження або беруть у ньому участь, «зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи при прийнятті процесуальних рішень та вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього»[3]. Отже під час здійснення кримінального провадження щодо неповнолітнього повинна бути дотримана процесуальна форма і вимоги КПК України. Крім того, під час здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх має бути забезпечений простір, дружній до дитини, мають широко застосовуватись модель - «Зелена кімната» - для проведення інтерв'ювання (допиту / опитування), де мають бути враховані вікові та психологічні особливості дитини і створені умови, що мінімізують і не допускають повторної травматизації її психіки; «Барнахус» - це модель де має бути застосований міждисциплінарний та міжвідомчий підхід, що має гарантувати співробітництво між різними організаціями (правоохоронними, громадськими, медичними) на одній, комфортній для перебування дитини території, де дітям і родині разом під одним дахом пропонується необхідна допомога й підтримка. Суддя Павло Пархоменко також розповів про створення «Зала судових засідань, дружнього до дитини» - де робиться спеціальний дизайн зали судового засідання для розгляду справ щодо дітей. В такій залі немає кабінки для обвинуваченого, вона оформлена в особливих світлих кольорах, у ній наявні спеціальні картинки й пам'ятки, які роз'яснюють права та обов'язки, учасники судового засідання знаходяться на одному рівні (без підвищень), передбачено перебування дитини в безпосередній близькості до батьків, законного представника. Також було зосереджено увагу на питанні про з'ясування думки дитини. Суддя зауважив, що у ст. 171 СК України закріплено, що дитина має право на те, щоб бути вислуханою батьками, іншими членами сім'ї, посадовими особами з питань, що стосуються її особисто, а також питань сім'ї і підкреслив, що норми міжнародних актів не встановлюють будь-якого вікового обмеження щодо права дитини висловлювати свої погляди, а держави-учасники не заохочуються до введення в законодавстві або на практиці вікових обмежень, які б ущемляли право дитини бути почутою, з усіх питань, що стосуються її інтересів [4]. Отже, як вбачається усі ці особливості покликані забезпечити принципи дружнього до дитини правосуддя, мінімізувати психологічне навантаження і повторну травматизацію; гарантувати реальну можливість реалізації прав дитини, включаючи право бути почутим, право на захист і участь у процесі.

Висновки

Обвинувачення у кримінальному провадженні є центральним елементом процесу, який одночасно визначає межі відповідальності та гарантує процесуальні права особи. У випадках із неповнолітніми дотримання процесуальної форми має особливе значення,

оскільки забезпечує законність і запобігає психологічній травматизації дитини. Принципи дружнього до дитини правосуддя — найкращі інтереси дитини, право на участь, повага до гідності та мінімізація психологічного тиску — повинні враховуватися на всіх етапах кримінального провадження. Впровадження цих стандартів в Україні, відображене у Національній стратегії захисту прав дитини у сфері юстиції, підтверджує прагнення держави забезпечити ефективний і безпечний захист прав неповнолітніх. Таким чином, розвиток національного законодавства та практики повинен зосереджуватися на гармонізації процесуальних гарантій із європейськими стандартами, що сприятиме захисту прав і інтересів дітей та підвищенню довіри до системи кримінального правосуддя.

Список використаних джерел

1. Сорока С. Поняття та види обвинувачення в доктрині кримінального процесу // Вісник НУ "Львівська політехніка". Серія: Юридичні науки. — 2021. — № 2 (30). — С. 220–224.
2. Назаров В.В., Омеляненко Г.М. Кримінальний процес України: Навчальний посібник. – Вид.2-ге, доп. І переробл. – К.: Атіка, 2008. -584с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>
4. Пархоменко П. Правосуддя, дружнє до дитини, передбачає залучення компетентних фахівців різних напрямів і міждисциплінарний підхід – суддя ВС. 10 березня 2025. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1770098/?utm_source=chatgpt.com
5. Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
6. Опольська Н.М. Правове забезпечення прав та свобод дитини в Україні (загальнотеоретичний аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Київ, 2010. 22 с.